

QADIMIY "KARANTIN": KARVONSAROYLARDA YUQUMLI KASALLIKLARGA QARSHI QANDAY KURASHISHGAN

*Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti
Pedagogika va ijtimoiy-gumanitar fanlar
Fakulteti tarix ta'lim yo'nalishi
3 bosqich 2.23-gurux talabasi
Toshto'xtayeva Fotima Muzaffar qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buyuk Ipak yo'li davrida xalqaro savdo va transport tugunlari hisoblangan karvonsaroylarda sanitariya-gigiyena qoidalari va yuqumli kasalliklarning tarqalishiga qarshi ko'rilgan choralar tahlil qilinadi. Tarixiy manbalar asosida "qadimiy karantin" tizimining ishlash mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Karvonsaroy, Buyuk Ipak yo'li, karantin, vabo, o'lat, sanitariya, tabobat, Abu Ali ibn Sino.

O'rta asrlarda Buyuk Ipak yo'li nafaqat mollar va madaniyatlar, balki turli xavfli virus va bakteriyalar almashinadigan hudud ham bo'lgan. Karvonlar uzoq masofalarni bosib o'tar ekan, o'zlari bilan "qora o'lat", vabo yoki chechak kabi kasalliklarni olib kelish xavfi doimo mavjud edi. Bunday sharoitda karvonsaroylar shunchaki mehmonxona emas, balki o'ziga xos "filtrlash" va sanitariya nazorati punktlari vazifasini o'tagan. Karvonsaroylarning strategik tuzilishi, karvonsaroylar qurilishida xavfsizlik va gigiyena birinchi o'ringa qo'yilgan. Binolar odatda qalin devorlar bilan o'ralgan va bitta kirish darvozasiga ega bo'lgan. Bu nazoratni osonlashtirgan.

Ochiq hovli tizimi: Markaziy hovli quyosh nuri va toza havo aylanishini ta'minlagan, bu esa namlik va mikroblar to'planishining oldini olgan. Alohidadash (Izolyatsiya): Kasallik alomati bor yo'lovchilar uchun maxsus chekka xonalar ajratilgan. "Qirq kunlik" sinov: Karantinning tug'ilishi "Karantin" so'zi italyancha quaranta (qirq) so'zidan kelib chiqqan bo'lsa-da, bu amaliyot Sharqda ancha oldin shakllangan. Ibn Sino o'zining "Tib qonunlari" asarida kasalliklar ko'zga ko'rinmas mayda mavjudotlar orqali tarqalishini bashorat qilgan va o'lat paytida odamlarni 40 kun davomida alohidalashni tavsiya etgan.

Shaxsiy gigiyena va tabobat karvonsaroylar tarkibida doimo hammomlar bo'lgan. Islom madaniyati ta'sirida "poklik imondandir" tamoyili asosida har bir musofir ichkariga kirishdan oldin yuvinishi shart edi. Isiriq va tutatqilar: Havo tarkibidagi mikroblarni o'ldirish uchun karvonsaroy xonalarida doimiy ravishda isiriq (peganum harmala) yoki kofur tutatilgan. Bugungi ilm-fan isiriq tutuni haqiqatda bakteritsid xususiyatga ega ekanligini tasdiqlagan. Ovqat xavfsizligiga ham katta

e'tibor qaratgan. Karvonlarda oziq-ovqat mahsulotlari (ayniqsa go'sht) sho'rlangan yoki quritilgan holda saqlangan, bu esa zaharlanishning oldini olgan.

Hayvonlarga bo'lgan nazorat ham kuchli bo'lgan. Yuqumli kasalliklarning asosiy tashuvchisi kemiruvchilar va tuyalar bo'lgan. Shuning uchun, Ot-ulov saqlanadigan oxurlar yo'lovchilar yotoqxonasidan butunlay ajratilgan. Zaxiralarni (bug'doy, un) saqlash uchun maxsus ko'tarilgan platformalardan foydalanilgan (kalamushlar chiqolmasligi uchun).

Qadimiy Karvonsaroylar, O'rta Asrlarning "Epidemiologik Filtrlari" sifatida xizmat qilgan. Vizual Nazorat va "Kirish Vizasi"

Karvonsaroyga kirishda har bir yo'lovchi "ko'rikdan" o'tgan. Bu ishni ko'pincha darvozabonlar yoki maxsus tayinlangan tabib yordamchilari bajargan. Teri holati: Agar yo'lovchining yuzida yoki qo'llarida shubhali toshmalar, qizillik yoki yaralar bo'lsa, u umumiy yotoqxonaga qo'yilmagan. Ko'z va nafas: Ko'zlarining qizarganligi yoki qattiq yo'tal ham alohidalash (izolyatsiya) uchun sabab bo'lgan. "Havoni Tozalash" Strategiyasi

O'sha paytlarda kasallik "badbo'y havo" (miazmalar) orqali yuqadi deb ishonilgan. Shuning uchun karvonsaroylarda havo sanitariyasiga katta e'tibor berilgan, Tutatqilar zanjiri: Faqat isiriq emas, balki kofur, kiyik o'ti va archa shoxlari yoqilgan. Bu o'simliklar tarkibidagi efir moylari havoni dezinfektsiya qilish xususiyatiga ega. Sirka (Uksus), Bu o'rta asrlarning eng kuchli antiseptigi hisoblangan. Karvonsaroy xizmatchilari pol va devorlarni sirka qo'shilgan suv bilan artib chiqishgan. Hatto pullar (tilla va kumush tangalar) ham kasallik tarqalgan hududlardan kelgan bo'lsa, sirka solingan idishga botirib olingan. Suv Tizimi va "Zovurlar" karvonsaroylar ichidagi suv aylanish tizimi o'ta aqlli loyihalashtirilgan.

Ichimlik suvi: Albatta yopiq quvurlar (keramik quvurlar - ganch) orqali kelgan. Chiqindi suvi: Karvonsaroy markazidan uzoqroqqa, chuqur zovurlarga yo'naltirilgan. Bu esa pashsha va boshqa hasharotlarning ko'payishini oldini olgan. Hovuzlar: Hovuz suvi turg'un qolib ketmasligi uchun doimiy almashib turishi ta'minlangan. Hayvonlar va Odamlar: Masofa Saqlash

Kasalliklarning ko'pi hayvonlardan odamlarga o'tishi o'sha paytda ham ma'lum edi. Ikki qavatli tizim: Pastki qavat (podval yoki birinchi qavatning bir qismi) faqat hayvonlar va yuklar uchun, yuqori qavat esa odamlar uchun bo'lgan. Bu havo almashinuvini tabaqalagan. Kalamushlar bilan kurash: Karvonsaroylarda mushuklar saqlash rag'batlantirilgan, chunki kemiruvchilar o'lat (chuma) tashuvchi burgalarning asosiy manbai bo'lgan.

Ibn Sinoning "Izolyatsiya" Metodi Ibn Sino vabo va boshqa yuqumli kasalliklar tarqalgan hududdan kelganlarga quyidagicha talablar qo'ygan (va bu karvonsaroylarda qo'llanilgan): Idish-tovoqlar: Kasal deb shubha qilingan shaxsning idishi alohida tutilgan va qaynoq suvda yuvilgan. Muloqot masofasi: Ibn Sino "o'lat paytida odamlar

orasida bir nayza bo'yi masofa bo'lishi kerak" deb yozgan (zamonaviy "ijtimoiy masofa"ning ilk ko'rinishi).

Qadimiy va Zamonaviy Karantin farqlari: qadimda aniseptiklarga sirka, isiriq, tuz. Zamonaviyga sipirt, xlor, aniseptiklar kirgan. Virus tekkan odam qadimda 40-kun zamonaviyda 14-21 kun uyda karantin saqlagan yani qadimda chilla deb atagan. Himoyalanih qadimda yuz mato bilan yopilgan, zamonaviyda tibbiy niqoblar (1martalik maskalar) ishlatilgan. Dzinfeksiya jarayoni: qadimda quyos nuri va olov bolgan bolsa, zamonaviyda Ultirabinafsha va kimyoviy ishlovlar orqali dizinfikatsion ammalar bajarilgan.

Xulosa: Karvonsaroilar — Insoniyatni Saqlab Qolgan Tibbiy Qalqonlar, qadimiy karvonsaroilarda amal qilingan "karantin" va sanitariya choralari shunchaki mahalliy urf-odat emas, balki o'sha davrning yuksak intellektual salohiyati mahsuli edi. Ushbu tizimni tahlil qilib, quyidagi muhim xulosalarga kelish mumkin: Epidemiologik To'siq Vazifasi: Karvonsaroilar Buyuk Ipak yo'li bo'ylab harakatlanayotgan kasallik zanjirini uzuvchi asosiy nuqtalar bo'lgan. Agar ushbu maskanlarda qat'iy tartib-intizom, muntazam tozalash (isiriq va sirka bilan) hamda shubhali shaxslarni alohidalash choralari ko'rilmaganida, "Qora o'lat" yoki vabo kabi epidemiyalarda dunyo aholisining yarmini emas, balki butunlay yo'q qilib yuborishi hech gap emasdi. Ibn Sino Merosining Amaliy Isboti: Sharq tabobatining, xususan, Abu Ali ibn Sinoning "kasallik mayda ko'zga ko'rinmas mavjudotlar orqali yuqishi" haqidagi nazariyasi aynan karvonsaroilarda amaliyotga tatbiq etilgan. Yo'lovchilarni 40 kunlik (chilla) nazoratda ushlash, idish-tovoqlarni qaynoq suvda yuvish va havoni tozalash kabi qoidalar bugungi zamonaviy tibbiyotdagi "Sanitariya-epidemiologiya xizmati" (SES) ning ilk prototipi edi.

Arxitektura va Tibbiyotning Uyg'unligi, Karvonsaroilar qurilishi shuni ko'rsatadiki, qadimiy muhandislar tibbiy bilimlardan xabardor bo'lishgan. Binolarning shamollatish tizimi, hayvonlar va odamlar yashash joyining keskin ajratilganligi hamda suv quvurlarining yopiq tizimda ekanligi "profilaktika davolashdan ko'ra muhimroq" degan tamoyilning yorqin namunasidir. Madaniy va Ruhiy Poklik, Karantin choralari faqatgina jismoniy emas, balki ma'naviy poklik (tahorat, hammom madaniyati) bilan sug'orilgan edi. Bu esa musofirlarda o'z sog'lig'iga nisbatan mas'uliyat hissini uyg'otgan. Karvonsaroy xizmatchilarining hushyorligi va tabiblarning bilimdonligi tufayli xalqaro savdo aloqalari xavfsiz davom etgan.

Xotima o'rnida: Bugungi kunda biz qo'llayotgan niqob taqish, masofa saqlash va antiseptiklardan foydalanish kabi usullarning ildizi aynan mana shu qadimiy karvonsaroilar devorlari orasida shakllangan. Karvonsaroilar tarixini o'rganish bizga kelajakdagi pandemiyalarga qarshi kurashda ajdodlarimiz tajribasidan oqilona foydalanish zarurligini uqtiradi. Ular nafaqat ipak va ziravorlar, balki insoniyat hayotini ham asrab qolgan haqiqiy "xavfsizlik orollari" bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Ali ibn Sino. "Al-Qonun fit-tib" (Tib qonunlari). II-kitob. Toshkent: "Fan", 1982
2. Nilsen V.A. "U istokov arhitektury Uzbekistana" (O'zbekiston arxitekturası manbalari). Toshkent: "Fan", 1988.
3. To'xtayev B. va boshqalar. "Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi". Toshkent: "Fan", 2010

